

İSLAM ÜLKELERİNDE BİLİMİN GERİLEYİŞİ, TİMUR KARAÇAY

The Decline of Science in Islamic Countries, Timur Karaçay

Fatih BAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye orcid.org/05ryemn72
Assist. Prof., Ankara Yıldırım Beyazıt University Faculty of Theology Department of Philosophy and Religious Sciences Department of Sociology of Religion, Ankara, Türkiye
✉ fatihbas_002@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0002-3159-6770>

📄 Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Kitap Tanıtımı / Book Review

Geliş Tarihi / Received: 17.12.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 19.02.2024

Yayın Tarihi / Published: 15.06.2024

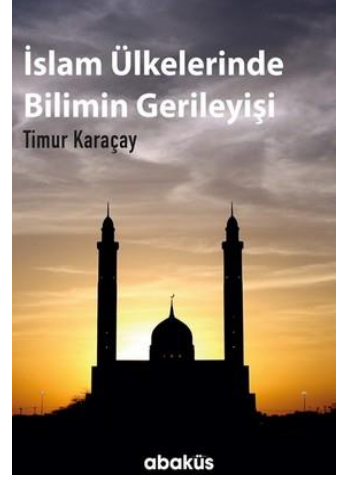
” Atif / Cite as: Baş, Fatih. “İslam Ülkelerinde Bilimin Gerileyişi, Timur Karaçay”. *Mütefekkir* 11/21 (2024), 315-319. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1501622>

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Sciences, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

🔍 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

İSLAM ÜLKELERİNDE BİLİMİN GERİLEYİŞİ, TİMUR KARAÇAY*

Timur Karaçay tarafından 2018 yılında telif edilen bu eser, temel olarak İslâm toplumlarının bilimsel çalışmalarda neden istenilen düzeyde olmadığını eleştirel bağlamda ele almayı hedeflemektedir. Bu çerçevede çeşitli alt başlıklarda yazara göre İslâm dünyasının bilimsel alanda geri kalma gerekçeleri analiz edilmektedir. Bu çalışmada geçmiş, bugün ve gelecek arasında mukayeseli bir süreç ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Eser; Antik Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ ve Yakın Çağ gibi çok geniş bir zaman diliminde bilimin serüvenini kesitler halinde sunmaktadır. Bilimin ne olduğu, bilimsel bilginin nasıl üretildiği, İslâm dünyasının dünü ve bugünü, Avrupa'nın dünü ve bugünü, bilimsel bilgi metotları, din ve bilim ilişkisi, evrim ve din ilişkisi, dilin işlevleri, modernite, postmodernite ve bilim ilişkisi, Türkiye'de Cumhuriyet ve din, eğitim ve din gibi çok farklı perspektiften başlıklar/konular tartışılmaktadır.

Eserin ilk başlığında 'İslâm Ülkelerinde Bilimin Gerileyişi' konusu masaya yatırılmaktadır. Bu doğrultuda modern bilimin niçin Avrupa'da bir devrim yaratabildiği ve neden İslâm dünyasında aynı başarıyı yakalayamadığı ele alınmaktadır. Antik Yunan'dan başlayan bilim serüveninin Orta Çağ'da İslâm dünyasında (8-12 yüzyıllar arası) zirve dönemini yaşarken, aynı dönemde Hristiyan dünyanın bilime sırtını döndüğü vurgulanmaktadır (s. 12-16). Buna karşın modern dünyada ise İslâm dünyası ve Hristiyan dünyasının (18. yüzyıldan sonra) Orta Çağ'daki durumlarının tam tersine döndüğü belirtilmektedir. Avrupa Hristiyan dünyasının rönesans, reform, aydınlanma gibi süreçlerle birlikte yeni bir dönemin kapısını nasıl araladığı izah edilmektedir (s. 18-19).

Eserin ikinci başlığında ise 'Bilimsel Bilginin Üretimi' konusu işlenmektedir. Bilimsel bilginin bir insan ürünü olduğunu ifade eden Karaçay'a göre, bilimsel bilgi sürekli üretilen ve geliştirilen bir uğraş alanıdır. Dolayısıyla bu sürecin devamlılığı için insanlarda yeniyeye açık olmak, metodolojik olarak donanımlı olmak ve süreklilik anlayışına sahip olmak gibi özellikler gerekmektedir. Dahası akıl, deney, gözlem gibi unsurlar bilimsel bilginin üretimi için elzem görülmelidir. Bilimin doğrulanabilirliği veya yanlışlanabilirliği ilkeleri de daima göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak yazara göre İslâm dünyası bu süreçleri yeterince doğru okuyamadığı için günümüzde bilimsel

* Timur Karaçay, *İslam Ülkelerinde Bilimin Gerileyişi* (İstanbul: Abaküs Yayınları, 2018).

olarak istediği noktaya erişememiştir (s. 27-34).

Yazar, '20. Yüzyıla Girerken Bilimi Sarsan Düşünceler' adıyla açtığı bir başka başlıkta da bilimsel eleştiri kültürünün bilimin gelişimindeki rolüne etkisini ortaya koymaktadır. Burada, Avrupa Hristiyan dünyasında 18. ve 19. yüzyılda başlayan özeleştirici kültürünün batıdaki bilimsel süreçlerin gelişmesine doğrudan etki ettiği dile getirilir. Buna karşın İslâm dünyasının aynı dönemlerde benzer özeleştirici kültürünü geliştiremediğini ve bu sürecin geri kalmasında önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Yazara göre batıda modern bilimin belli bir ahlakının oturtulmaya çalışıldığı ancak İslâm dünyasında benzer bir durumun oluşmadığı ifade edilmektedir (s. 45-48).

'Postmodernizm' konusunun tartışıldığı diğer bir başlıkta yazar, bilim dünyasında modernizmin ve postmodernizmin izlerini sürmektedir. Buna göre tabiatı açıklamada dinlerin yerini modern bilim almalıdır. Çünkü yazara göre dinler evreni açıklamada yetersiz kalmışlardır. Bundan ötürü evreni anlamada bilime değil de dine yönelme olduğu müddetçe gelişmenin önü açılmayacaktır. Bu teoriden hareketle yazar batı dünyasının gelişimini bilime büsbütün sarılma ile açıklarken, İslâm dünyasının geri kalmışlığını halen daha dinselliğe dayalı anlama ve açıklama teşebbüsüne bağlamaktadır (s. 50-58). Oysa Karaçay'a göre modernizm ve modern bilim rasyoneldir, mantıksaldır, pozitivisttir ve kuramsaldır (s. 53). Bu sebeple gelişmenin ve ilerlemenin yolu modern bilimin kurallarına uymak ve ona göre bilimsel bilgi üretmekten geçmektedir.

Eserde dikkat çeken diğer bir konu da 'Dünya Evrime Karşı' başlığıdır. Yazara göre evrim kuramına dünyada karşıt bir tavır alınmasında din ve inanç önemli bir yer edinmektedir. İslâm toplumları, dinî perspektiften bakarak yazara göre bilimsel olan evrim sürecine karşı durmaktadır. Böylece insanın geçmişten günümüze gelişim sürecini, geçirdiği evrimleri tam olarak anlayamamaktadır. Bu sebeple insanın varlığını tam olarak idrak edemeyen toplumlar, evrenin işleyişini ve bilimin yasalarını da bütünüyle kavrayamamaktadır (s. 85-95). Yazar eserde ayrıca "Dil" konusu altında çeşitli başlıklar açarak dil nedir? evrim ve dil ilişkisi, matematik ve dil ilişkisi, ana dil gibi konuları ele almaktadır (s. 67-81). Burada dilin insanoğlu için nasıl bir anlam taşıdığı, evrensel bir dilin olup olmadığı, matematik dilinin ne olduğu, insanın düşünme yetisinde dilin nasıl bir fonksiyon üstlendiği ve insanın konuşma eylemini nasıl gerçekleştirdiği hususları tartışılmaktadır.

Yazar İslâm dünyası ve batı ile ilgili mukayeseli bir çerçeve çizdikten sonra "Cumhuriyetin Eğitim Felsefesi" ve "Eğitim 2050" başlıkları açarak Türkiye'de eğitim ve bilim özeline konuyu taşımaktadır (s. 99-101). Bu minvalde Cumhuriyetin eğitim felsefesinin laik, bilimsel, eşitlikçi ve karma bir anlayışa dayandığını ve bu modelin daha başarılı sonuçlar verdiğini düşünmektedir (s. 103-105). Cumhuriyetin kuruluş aşamasında oluşturulan

Maarif Vekaleti, çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu, açılan üniversiteler, Öğretmen Okulları ve Köy Enstitüleri gibi kurumların modern bilim ve eğitim doğrultusunda batı standartlarına göre hareket ettiğini vurgulamaktadır (s. 113-116). Karaçay'a göre, bu süreçle birlikte Türkiye Cumhuriyeti İslâm dünyasının klasik geri kalmışlığından ayrılarak batı standartlarında eğitim ve bilime yönelmiştir. Dahası sadece eğitimde değil; kültür, hukuk, sanat gibi birçok alanda yeni bir perspektif çizerek yönünü batıya dönmüştür.

Sonuçta Timur Karaçay tarafından eleştirel gözle kaleme alınan bu eser, İslâm dünyasında bilimsel geri kalmışlıkla ilgili birtakım doğru çıkarımlara sahiptir. Bu noktada örneğin İslâm dünyasının günümüzde bir bütün olarak batıdaki kadar sistematik bilimsel üretkenliğe sahip olmadığı tespiti yerindedir. Dahası eserde İslâm'ın altın çağına (8 ve 12 yüzyıllar arası) yönelik tespitleri de önemlidir (s. 12). Ayrıca eserin İslâm dünyasını ilmi ve bilimsel açıdan eleştirel bir gözle değerlendirmesi yerindedir. Öyle ki Müslüman toplumlar ve bilim insanları için bir öz eleştirisi yapmak, eksiklikleri görmek ve daha üretken hale gelmek adına bu tür çalışmalara literatürde daima ihtiyaç vardır. Bu bağlamda yazarın ele aldığı çalışmanın konusu İslâm dünyası açısından detaylı şekilde analiz edilmesi gereken ve literatürde doldurulması zaruri olan konular arasındadır. Gelineen noktada İslâm dünyasının içinden geçtiği süreci bilimsel bağlamda başarılı addetmemekle birlikte, bilimden büsbütün kopuk bir İslâm dünyası portresi de çizilmemelidir. Kaldı ki bugün İslâm toplumları içerisinde entelektüel ve bilimsel açıdan küresel çaplı tanınırlığa ve üretkenliğe sahip çok sayıda isim de vardır.

Eserde İslâm dünyasında bilimin dün ve bugün adına yukarıdaki paragraflarda değindiğimiz isabetli tespitler yer almaktadır. Fakat yazar İslâm dünyasına dışardan bir gözle bakarak kimi konularda üstenci ve genellemeci hataya düşmekte, din ve inancın insan için ihtiva ettiği manayı eksik anlamlandırmaktadır. Çünkü din ve inanç insanın anlam arayışı sürecindeki en önemli referans kaynaklarından birisini teşkil etmektedir. İnsanın dünya hayatındaki varlığını ve öteki dünya gerçeğini bütüncül olarak anlamlı kılan şeylerin başında din ve inanç sistemi gelmektedir. Bu sebeple de eserde bazı meselelerin çok yüzeysel ele alındığı göze çarpmaktadır. Buna karşın yazar İslâm dünyasını biraz daha içerden incelemiş olsaydı daha yerinde tespitler ortaya koyabilirdi.

Öte yandan eserde İslâm dünyasının son iki-üç asırdır bilimsel üretimde istenilen düzeyde olamayışının arka planında yatan bazı sebeplerin de üzerinde yeteri kadar durulmamaktadır. Örneğin Batı dünyasının İslâm dünyası üzerinde kurduğu baskılayıcı ve sömürgeci emperyal politikaların İslâm toplumlarında meydana getirdiği psikolojik, siyasi, ekonomik ve kültürel parçalanmışlığa değinilmemektedir (s. 19-20). Bu durum İslâm dün-

yasının son üç asırdır bütüncül olarak bilimsel, teknolojik ve entelektüel açıdan istenilen seviyeye erişmemesinde bir faktör olarak ele alınmalıdır. Yazar eserde bilimin daha çok pozitivist ve modernist yönünü ön plana çıkaran bir izlenim vermektedir. Başka bir ifadeyle modernist ve pozitivist düşüncenin yazarın zihninde önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır (s. 31). Oysaki bilimsel bilgi epistemolojik açıdan pozitivist anlayışla üretilebildiği gibi anti-pozitivist anlayışla da üretilebilmektedir. Bu bağlamda yazarın pozitivist anlayışı bilimsel bilgide en ideal yol olarak sunması biraz sınırlandırıcı durmaktadır. Ayrıca eserde bilim ve modernizm ilişkisi ele alınırken modernizmin ve pozitivistizmin dine yönelik dışlayıcı bakışı yeterince dikkate alınmamaktadır (s. 50-53). Halbuki modernizm ve pozitivistizm gibi iki düşünce akımının da din ile sorunlu bir yapısı olduğu açıktır.

Son olarak eserle ilgili dikkat çekici bir nokta, içerikteki konuların birbiriyle bağlantısız şekilde kurgulanmasıdır. Örneğin “kamçıya doymayan yiğit” başlığının yer alması (s. 21), evrim konusunun veya dil konusunun ele alınması (s. 67), Brunolar yanmasın! şeklinde başlık açılması (s. 117), eğitim konusu içeriğinde evrensel hukukun tartışılması (s. 123), yine eğitim konusu altında matematik disiplinine odaklanılması (s. 145) gibi hususlar yazarı ana konudan uzaklaştırmış ve dahası okuyucuda kafa karışıklığı yaratmıştır. Bu bakımdan kitabın giriş, gelişme ve sonuç şeklinde bütüncül bir ilerleme metodu olmadığı ve içeriğin dağınık şekilde dizayn edildiği söylenebilir. Yazar bu kadar iddialı bir başlıkta esas konuya daha çok odaklanmış olsaydı, İslâm dünyası ile ilgili bilimsel açıdan çok daha kapsamlı ve yararlı analizler yapabilirdi.

📄 Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

👤 Yazar(lar) / Author(s): Fatih Baş.

📄 Finansman / Funding: Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul eder(ler). / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.